

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyetin Yüzüncü Yıl Dönümünde Yüz Yıllık Tarihçiliğimiz

One Hundred Years of Historiography in the Centenary of the Republic

Ahmet ÖZCAN

Prof. Dr.

Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü

kitapcigezgin@yahoo.com

 ORCID 0000-0002-6264-5977

Derleme makale/Review article

Geliş Tarihi/Received: 16.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 18.12.2023

Atıf/Citation

Özcan, Ahmet (2023), "Cumhuriyetin Yüzüncü Yıl Dönümünde Yüz Yıllık Tarihçiliğimiz", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 152-170.

Özcan, Ahmet (2023), "One Hundred Years of Historiography in the Centenary of the Republic", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 152-170.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz 20'nci yüzyılda devlet ve toplumlar için vazgeçilmez etkinliklere dönüşen yıl dönümü anmaları, çeşitli tarihsel olay, olgu ve dönüm noktalarını referans almıştır. Cumhuriyetin "onuncu, ellinci, yetmiş beşinci" yıldönümleri bu türden örneklerdendir. Cumhuriyetin 100'üncü yıl dönümü itibarıyla içinde bulunduğumuz 2023 yılında Türkiye genelinde birçok konferans, panel, sempozyum tarzı etkinliğin yanı sıra akademik dergilerin, yüzüncü yılla ilişkilendirilmiş özel sayı nitelikli yayınlarındaki artışa şahit olunmaktadır. 2024 yılında da bu kapsamda düzenlenen etkinlik ve yayın sayısında artışın devam edeceği aşikârdır. Akademik etkinlikler sonucunda yayımlanmış ve yayınlanacağını düşündüğümüz metinlerin niceliği ve niteliği önümüzdeki yılın sonunda daha objektif değerlendirmelere imkân sunacaktır.

Anahtar sözcükler: tarihyazımı, tarihçilik, tarih felsefesi

Abstract Anniversary commemorations, which have become indispensable events for states and societies in the 20th century, refer to various historical events, facts and milestones. The "tenth, fiftieth, seventy-fifth" anniversaries of the Republic are examples of this kind. In 2023, the year of the 100th anniversary of the Republic, there are many conferences, panels, symposiums, etc. across Turkey, as well as an increase in the number of special issues of academic journals associated with the centennial. In 2024, it is obvious that the number of events and publications organized in this context will continue to increase. The quantity and quality of the texts that have been published and will be published as a result of academic activities will allow for more objective evaluations at the end of next year.

Keywords: historiography, history, philosophy of history

Giriş

20'nci yüzyılda devlet ve toplumlar için vazgeçilmez etkinliklere dönüşen yıl dönümü anmaları, çeşitli tarihsel olay, olgu ve dönüm noktalarını referans almıştır. Cumhuriyetin "onuncu, ellinci, yetmiş beşinci" yıldönümleri bu türden örneklerdendir. Cumhuriyetin 100'üncü yıl dönümü itibarıyla içinde bulunduğumuz 2023 yılında Türkiye genelinde birçok konferans, panel, sempozyum tarzı etkinliğin yanı sıra akademik dergilerin, yüzüncü yılla ilişkilendirilmiş özel sayı nitelikli yayınlarındaki artışa şahit olunmaktadır. 2024 yılında da bu kapsamda düzenlenen etkinlik ve yayın sayısında artışın devam edeceği aşikârdır. Akademik etkinlikler sonucunda yayımlanmış ve yayınlanacağını düşündüğümüz metinlerin niceliği ve niteliği önümüzdeki yılın sonunda daha objektif değerlendirmelere imkân sunacaktır. Cumhuriyetin 100'ncü yıl dönümü kapsamında yürütülen her türlü akademik faaliyetle üretilen yayınlar aynı zamanda Cumhuriyetin bilimsel zenginliğini göstermektedir. Önceki yıllarda yaşanan yıl dönümü kutlamalarında yıl sayısına göre coşkulu törenlere şahit olunmuş ve Cumhuriyet dönemi hakkında bilgi üretimine katkı sağlanmıştır. Türkiye'de 2023 Şubat'ında yaşanan deprem felaketi, ardından yüzüncü yıl dönümüne yakın bir zamanda Ortadoğu'da çıkan ve binlerce sivil insanın ölümüne yol açan çatışma ortamı, beklenen muhtemel coşkuyu zayıflatmıştır. Yüzüncü yıla referansla yapılan ve yapılması planlanan akademik faaliyetler ise bu olumsuz durumdan törensel faaliyetlere göre daha az etkilenmiştir. Yüzyıllık birikimin yansıması olarak gördüğümüz akademik tarih yayınları tarihçiliğimiz açısından Cumhuriyetin ilk yıllarıyla bugünü arasındaki "değişim ve süreklilik" konusunda bize genel bir fikir verecektir. Özellikle sempozyum bildirisi, makale ve kitap türündeki yayınlarda dün ile bugün arasındaki değişimin nicelik ve nitelik bakımından somut bir şekilde ortaya konulması, bugünle bağı kurulmayan bir geçmiş nostaljisi ve tekrar eden bilgiden kaçınılmasıyla ortaya çıkacak metinler, akademik tarihçiliğin niteliksel gelişimini somut birer örnek olarak gösterebilirler.

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte Türk tarihçiliğindeki değişimi, kurumların, şahısların ve bunların yayın faaliyetlerini kronolojik zaman eşliğinde konu edinen bu makalenin amacı, Türkiye'de tarihçiliğin yüzyıllık süreçteki safahatını ana çizgileriyle analiz ederek ortaya koymaktır. Yüzyıllık geçmişten bugüne kadar olan süreçteki tarihçiliğin gelişimini verilere dayanarak izleyebileceğimiz birkaç farklı mecra bulunmaktadır. Bunlardan birisi tarih öğretimi, tarih bilgisinin üretimini ve paylaşımını

yapan üniversitelerin tarih bölümleri, araştırma merkezleri, enstitüleri ve tarihçi sıfatı taşıyan akademisyenlerdir. Diğerleri ise üniversite dışında tarih araştırmaları yaptıran veya destek veren sivil ve resmî kurumlar, yayınevleri, tarih araştırmaları çerçevesinde yayımlanmış makale ve kitap gibi çeşitli yayınlardır. Gelişmeleri bir bütün olarak izleyebileceğimizi iddia etsek de kaynak ve planladığımız ölçüde veri elde etme konusunda şanslı olduğumuz söylenemez. Çünkü bu makaleye katkı sağlayacak, akademik bir yöntemle ortaya konulmuş çalışma ve tasnif edilmiş veriye ulaşacağımız belirli bir müracaat noktası bulunmamaktadır. Bu nedenle bazı konularla ilgili değerlendirmelerde genellemeyle iktifa edilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca bahsi geçen mecraların dışında tarihe meraklı okur kitlesi ve doğrudan tarih araştırmalarının merkezi konumunda olmasa da bazı kurumların tarih yazıcılığına dolaylı katkısı bulunmaktadır. Örneğin; Siyasal Bilgiler Fakülteleri gibi üniversitelerin tarih dışındaki sosyal bilimlerle ilgili bölümlerinde de tarih araştırmalarına katkı sunacak nitelikteki yayın üretimi, tarih yazıcılığı üzerine çalışma yapanların genellikle dikkatinden kaçmıştır.

Çalışmamızda istediğimiz ölçüde bu durumun aksini yansıtabildiğimizi söyleyemeyiz. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarıyla yüzüncü yılı arasındaki tarih yazıcılığını değerlendirme amacıyla yazılan bu makale konuyu ancak belirli mecralardaki gelişmeleri dikkate alarak ele alan bir deneme niteliğinde olmak durumundadır. Dolayısıyla bu deneme bir anlamda yüzyıllık sürede tarihçiliğin tarihini ortaya koyma iddiasındadır.

Yukarıda amacını, önemini ve sınırlarını belirlediğimiz bu makalenin ilk başlığı altında tarih yazıcılığı üzerine yapılmış çalışmalar ele alınacaktır. İkinci başlık altında ise makalenin esas metnine geçmeden Cumhuriyetten önceki tarihçiliğin Cumhuriyet'e miras bıraktığı tecrübenin 1930'lu yıllara kadar olan durumuna değinilecektir. 1930'dan başlattığımız Cumhuriyet dönemini içeren süreç ise kronoloji tabanlı dönemselleştirme biçiminde ele alınacaktır. Burada yapılan kronolojik dönemselleştirmenin kendi içindeki tutarlılığı ilgili bölümler okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Yüzyıllık bir sürecin kısa hacimli bir makale ile ortaya konulmasının bazı eksiklikleri barındıracağını burada belirtmemiz gerekmektedir. Daha önce bahsi geçen mecralardan birine dâhil olarak gördüğümüz okur, tarih meraklısı ve öne çıkan tarihçiler, çalışmamızın dışında kalmış, ancak dolaylı bahisler şeklinde metin içinde yer edinmişlerdir. Aşağıda Türkiye'de modern tarih çalışmalarını konu edinen eserler ve yazarlar hakkında verdiğimiz kısa bilgi, çalışmamızın bazı hususlarda eksik kalmasının nedenleri hakkında bir kanaat oluşturacaktır.

Türkiye'de Tarihçilik Üzerine Çalışmalara Genel Bir Bakış

Türkiye'de tarihçiliğin günümüzdeki dışavurumu, tartışmalı ve tartışıldığı ölçüde ilgi alanı olmaya devam eden konuların cazibesine kapılmış popüler tarihçi ve popülerleşme temayülündeki akademisyenlerin kuşatması altında görünmektedir. Buna rağmen Kurtuluş Kayalı'nın tespitiyle söylemek gerekirse "Türkiye'de tarih kapsamlı olarak tartışılmamıştır", doğal olarak tarihçilik de tartışılmamıştır. Ancak son yıllarda birkaç isim ve konuyla düğümlenen tarihçi ve tarihçilik tartışmalarının zemininin medya olduğuna şahit olmaktayız. Tartışmalarsa genellikle televizyon dizisi, sinema filmi ve tarih programları ile güncel politik hesaplar üzerinden yapılmaktadır. Anlaşılan tarih üzerine tartışmalar televizyon kanallarını tercih etmiştir. Bu durum mevcut tarihçiliğin genel durumunu medya vasıtasıyla görünenlerle sınırlamaktadır. Medya-tarihçi ilişkisinin tarihe duyulan ilgi ve tarih araştırmalarına dolaylı katkısı inkâr edilemez olsa da tarihçilerin ve toplumun tarihle kurduğu ilişkinin sıhhati konusunda olumsuz etkileri olduğu görmezlikten gelinemez. Türkiye'de tarih ile tarihçinin olduğu kadar toplumun kurduğu ilişkinin anlamı ve açıklanması için modern Türk tarihçiliğinin doğuş ve gelişiminin bilimsel bir bakış açısıyla

¹Ahmet Özcan, "Tarih Yazanların Yazılmayan Hayatları", *Türk Yurdu*, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1172> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Maişetin temini anlamında profesyonel tarihçi, lisans ve lisansüstü düzeyde öğretim veren kurum ve öğrenim gören öğrenci boyutu ile tarih araştırmalarının sayısında ki artışa rağmen Türk tarihinin zaman ve coğrafi sınırlarıyla mütenasip olmayan az bilimsel nitelikli üretimin ve tarihe olan yoğun toplumsal ilginin sebeplerinin anlaşılması zorunlu görülmektedir. Ancak tarih yazıcılığı konusunda unvan ve kadro imkânı sunan kurumlar, tarih disiplininde çağ ayrımları dışında doğrudan tarih yazıcılığına ilişkin bir alan açmak konusunda istekli görünmemektedirler. Tarih yazıcılığı ile ilgili ayrı bir anabilim dalı olmasa da Türk tarih yazıcılığını ele alan bazı lisansüstü tezler ile bunların kitaba dönüştürülmüş hali ve konuyla ilgili sınırlı sayıda dikkate değer makale ve araştırma kitabı bulunmaktadır. Bunlar daha çok 19'ncü yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılını kapsam alanına almışlardır. 8. Baskısı yayımlanan *İktidar ve Tarih* (Ersanlı Behar, 2021) ve *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)* adıyla yayımlanan Mustafa Oral'ın doktora tezi (2006) bunlara örnek olarak verilebilir. Daha uzun zaman dilimini ele alan istisnalar da bulunmaktadır; ancak genellikle lisansüstü tezler dışındakiler, sempozyum, kongre bildirisi ve yukarıda bahsi geçen somut verilerin izlendiği genel makalelerin dışına çıkamamışlardır (Alaslan, Şimşek, 2013: 129-191). Bunlara bazı ansiklopedilerdeki ilgili maddeler de eklenebilir. Örneğin; Halil Berktaş'ın Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi için yazdığı "Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları" (1985: 2468) ile Zeki Arıkan'ın Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi için yazdığı "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik" (1985: 1883-1895) bunlardandır. Kuruluş tarihleri yarım asrı geçen tarih bölümleri kendi tarihlerini yazmak, bölümlerinin Türk tarihçiliğine katkısının ne olduğunu analiz etmek gibi bir gayret göstermemişlerdir. Bu da tarih bölümleri konusundaki analizimizi, istemesek de genel yorumlara dayandıracaktır.

Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki bildirimlerin yayınlandığı kongre kitabı Cumhuriyet Dönemi tarih yazıcılığının başlangıcı ve ana paradigması üzerine incelemeler için bir kaynak niteliğindedir. Nitekim modern Türk tarihçiliğini konu edinen çalışmaların büyük çoğunluğunda Birinci Türk Tarih Kongresi ve bu kongrede sunulan Türk Tarih Tezi temel hareket noktası olmuştur.² Bunlara Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk Tarih Kurumunu'da katmak gerekir ki birbiriyle ilişkilidirler. Uzun yıllar kapsamlı bir tartışma ortamı bulamayan tarihçilik ilk ve orta dereceli okullarda tarih öğretimi de dâhil olmak üzere bu ortamı Felsefe Kurumu Seminerleri sayesinde bulmuştur. Türkiye'de Tarih Eğitimi ele alan bu seminere tarihçilerin yanı sıra sosyologlar ve felsefeciler de katılmıştır. Hacettepe Üniversitesi evsahipliğinde yapılan seminer sonunda ortaya çıkan konuşma metinlerinden anlaşılan bu faaliyete bilimsel ve eleştirel bir atmosferin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.³

20'nci yüzyılın ilk yarısında tarihçiler tarafından kronolojik sıraya riayet edilerek genel değerlendirme şeklinde ele alınan Türk tarihçiliğine ilişkin konularda 1960'lı yıllardan itibaren sosyal bilimcilerin daha etkin oldukları görülmektedir. Felsefe Kurumunun düzenlediği seminerlerde tarihçiliğin tartışılması bu gelişmenin ürünlerindedir. Sonraki süreçte tarihçilikle ilgili 1980'li yılların başında merkezden uzak yeni kurulmuş bir üniversitede tarih metodoloji ve Türk tarihinin meseleleriyle ilgili bildirimlerin sunulduğu bir kolokyum yapılmıştır.⁴ Bu kolokyumda tarihçilik konularında alan açmaya çalışan ve metodolojiye ilişkin bazı kitapların da çevirisini yapan Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Bahattin Yediyıldız'ın adı öne çıkmıştır. Hacettepe Üniversitesi dışında Ankara ve İstanbul gibi merkezlerde pek gündeme gelmeyen tarihçilik konuları Ege Üniversitesi'nde yeni yayımlanmaya başlayan Tarih İncelemeleri Dergisi'nde Salih Özbaran'ın katkılarıyla yer bulmuştur. Özbaran da tıpkı Yediyıldız gibi tarihçilik üzerine makale, bildiri, kitap ve yaptırdığı tezlerle öne çıkan isimlerdendir. İlhan Tekeli, Ali Birinci, Hakan Erdem, Ahmet Şimşek, Erdem Sönmez, Oktay Özel, Yahya Kemal Taştan, Teyfur Erdoğan, Kurtuluş Kayalı,

² *Birinci Türk Tarih Kongresi*, Maarif Vekâleti, Ankara 1932.

³ 13-15 Kasım 1975, Hacettepe Üniversitesi Rektörlük Salonu Ankara, Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

⁴ *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu Bildiriler*, ed. Abdulkadir Yuvalı, Fırat Üniversitesi 21-26 Mayıs 1984, Elâzığ.

Gültekin Yıldız ve daha birçok isim farklı mecralarda Türkiye’de tarih yazıcılığı tartışmalarına katkı sunmuşlardır. Ayrıca meslekte tecrübeli ve çalışmalarıyla tanınmış isimlerle yapılan söyleşiler tarihçiliğin mevcut durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Yüzyıllık tarihçiliğin farklı yönlerini de içerecek şekilde bir bütün halinde yazılmasında katkısı olacağını düşündüğümüz hatırat türü eserler konusunda çok az tarihçi kalem oynatmıştır. Bu konuda Tuncer Baykara, Şerafettin Turan gibi isimleri örnek olarak verebiliriz.

Modern tarihçiliğin gelişiminde öncü rolü olan Ankara ve İstanbul’daki iki tarih bölümü, Türkiye’deki tarih yazıcılığı tartışmalarına kurumsal katkıda bulunmamışlardır. Tarihçiliğin kurumsallaşması ve birçok tarihçinin yetişmesinde öncü rolü olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, tarihçilik tartışmalarında Kurtuluş Kayalı örneğinde olduğu gibi ancak bireysel katılımlarla yer almıştır. Tarihçilik üzerine tartışmaların kapsamlı bir şekilde ele alındığı sempozyumlardan biri de Hacettepe Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu iş birliğiyle yapılmıştır.⁵ Türk Tarih Kurumu ve Gazi Üniversitesi iş birliğiyle Halil İnalçık’a atfen 2017’de yapılan tarih ve tarihçilik sempozyumunu da bunlara ekleyebiliriz.⁶ Verilen örnekler dışında farklı yerlerde ve kurumlarda yapılan tarihçilik konulu faaliyet ve yayınların sayısının 1980 ve özellikle 1990’lı yıllardan itibaren dikkat çekecek tarzda arttığı anlaşılmaktadır. Tarih yazımı, felsefesi, metodolojisi üzerine tercüme edilen eser sayısı da bu artışa paralel bir şekilde çoğalmıştır. Tarihçilik üzerine ortaya konulan metinlerin birçoğunda tarihçiliğimiz üzerine yapılan değerlendirmelere eleştirel bakışın hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak özellikle uzun süreci ele alan çalışmalar ve bildirilerde eleştirilerin siyasal, toplumsal ve bibliyografik bağlamından soyutlanmış şekilde sıkça genellemelere yöneldiğine rastlanmaktadır. Türk Tarih Kurumu, Üniversiteler, Tarih Vakfı gibi kurumların tarih yazımına ilişkin faaliyetlerinin dışında Prof. Dr. Ahmet Şimşek’in öncülüğünde 10’ncusu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde yapılan Tarihyazımı Çalıştayları’nın kurumsal yapılar göre daha etkili ve bir geleneğe dönüşmüş nitelikte oldukları görülmektedir.⁷ Ayrıca doğrudan tarih yazımı üzerine 2019’da yayın hayatına başlayan bir akademik dergi de çıkarılmaktadır.⁸ Tarihçilik konulu mevcut literatürün sayısının azımsanmayacak kadar arttığı, diğer disiplinlerle kıyaslandığında en çok tartışma ve araştırma konusunun tarihçilik olduğu, hatta araştırma ve tartışmaların tarih disiplininin alt anabilim dallarına kadar indiği görülmektedir.

Osmanlıdan Cumhuriyet’e Devredilen Tarihçilik Mirası

Cumhuriyet, Osmanlıdan devralınan mirasla tarih araştırmalarına başladı. Bu mirası kurum, kişi ve yayın üzerinden ele alıp yine bu çerçevede ilerleyen yılları değerlendirdiğimizde bugün gelinen noktayı somut mecralar üzerinden değerlendirebiliriz. 1930’lu yıllara kadar Cumhuriyet döneminde de adı Türk Tarihi Encümeni olan *Tarih-i Osmanî Encümeni* ve *mecmuası*⁹, Türkiyat Enstitüsü ve aynı adla yayımladığı dergi, Edebiyat Fakültesi tarih bölümü ve Fakültenin dergisi kurumsal tarihçilik faaliyetlerinin temsili niteliğindediler. Enver Koray’ın *Tarih Yayınları Bibliyografyası*, Harf Devrimine kadar yayımlanmış tarih yayınlarının iki bin civarında olduğunu göstermektedir (C.I, 1952). II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e uzanan süreçte süreli yayınların birçoğunda tarihe ilişkin yazılar bulmak mümkündür. Türk Ocağının yayın organı *Türk Yurdu* bunların başında gelir. Ancak sistematik olarak adı geçen kurumlar dışında kurumsal bir tarih yayıncılığında söz etmek

⁵ *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 18-20 Mart 2010, ed. Mehmet Öz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

⁶ *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, haz. Ayşe Bedir-Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

⁷ Tarih Yazımı Çalıştayları için bkz. <https://www.tarihyazimi.org/> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

⁸ <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihyazimi/issue/43330> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

⁹ Tarih-i Osmanî Encümeni için bkz. Mikdat Yazgan, *Tarih-i Osmanî Encümeni*, Çınaraltı Yayıncılık, 2023.

mümkün değildir.¹⁰ Modern tarihçiliğimizin gözden kaçmış, ihmal edilmiş kurumsal yapı ve yayıncılığı için Harp Tarihi Dairesi ve *Askeri Mecmuasının* tarih kısmı önemli bir yer tutmaktadır. Askeri Tarihte açılan bu mecra günümüze kadar etkinliğini sürdürmesine rağmen Türkiye’de tarih yazıcılığını ele alanlar bu dairenin faaliyetlerine dikkat etmemişlerdir (Baş, 2023: 47-50).

Yaklaşık yüz yıl kadar önce Türkiye’de tarihçiler arasında Türk Tarihi ve onun büyük bir parçası olan Osmanlı tarihinin yazılmadığı ve nasıl yazılması gerektiğine dair tartışmalar yürütülüyordu. Daha doğrusu bu iddialar tarihin çağdaş yöntemlerle yazılmadığı üzerineydi. Henüz modern tarih düşüncesi ve araştırmalarıyla yeni tanışmaya başlayan tarihçiliğimiz için geçmişin tarihçilik mirasına bakıldığında her iki iddianın da doğruluk payı büyüktü. Birbirinden farklı zamanlarda bu iddiada bulunanlar arasında modern tarihçiliğimizde yöntem ve eserleriyle öncü rol oynamış iki isim dikkat çekmektedir; Fuat Köprülü ve Mükrimin Halil Yinanç. Esasında önceki tarihçiler tarafından fark edilse de modern metodoloji ve araştırmaların uygulamaya konulması belirli bir birikim ve imkân olmadan mümkün değildi. Hanedan tarihi ve vakanüvislerin yazdıklarının dışında Osmanlı tarihin farklı yönlerini, bir bütün halinde ele alan kayda değer eserler yazılmamıştı. Dönemin tarih yazıcılığının durumunu ortaya koyanlar neden eleştirdiklerinin ötesinde neden modern metodolojiye uygun tarih yazılmadığı sorusu ile karşılaşacak olsalardı, verecekleri cevaplar dönemin siyasi konjonktüründen uzak olmayacaktı. Yapılan ise sadece mevcut literatürün tespiti ve biraz da haksız eleştirisiydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren şekillenmeye başlayan ve yaygın kurumları vasıtasıyla bir öğreti haline gelen resmi tarih veya inkılap tarihçiliğinin oluşturduğu algıya göre Türkiye’de siyasal, toplumsal, ekonomik ve bilimsel anlamdaki bütün ilklerin temeli Cumhuriyet’le birlikte başlamıştı. Daha insafli görünen metinler ise; ilkleri erken dönemde gösterse bile, negatif bir dille sunuyordu. Örneğin; Tanzimat’ın 100’ncü yılıyla ilgili hazırlanan *Tanzimat I* (1940) adlı her yönüyle Tanzimat reformlarını ele alan eserde bu sunumun izlerine rastlanmaktadır. Mükrimin Halil Yinanç’ın “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Biz de Tarihçilik” adlı eleştirel makalesi de burada yayımlanmıştır. İnkılap ideolojisiyle şekillenen ve kesin kanaate dönüşen bu bakış açısı akademik alanda etkisini kaybetmiş olsa da günümüz Türkiye’sinde de geniş bir kitle üzerinde hala etkisini sürdürmektedir. Bugün gelinen noktada sosyal bilimcilerin yaptığı çalışmalar Cumhuriyet Dönemi kurumlarının geçmişten kopuştan veya ilk defa ortaya çıkmış olduğu düşüncesinden ziyade muhteva ve şekli değişikliklerle Osmanlı geçmişine dayandığını göstermiştir. Süreklilik ve değişme paradigması çerçevesinde anlaşılabilir bu olguyu tarihçilikteki gelişmelere de uyarlamak mümkündür. Bu çerçeveden bakıldığında modern Türk tarihçiliğinin sonraki yıllardaki bilimsel çalışmalara ufuk açan kurumsal yapısının fikri temelleri ve şahıslar kadrosu büyük ölçüde II. Meşrutiyet Döneminde başlayan modern tarihçilik arayışıyla ilişkilidir. Türk Tarih Tezi istisna tutulursa Cumhuriyet Dönemi tarihçiliği bu mirasın sunduğu kurum ve aktörler üzerinden şekillenmiştir. Hatta Türk Tarih Tezine referans teşkil edecek fikirlerin temellerine de belirli ölçülerde bu dönemde rastlanılmaktadır.

Birinci Türk Tarih Kongresi’yle ortaya çıkan Türk Tarih Tezi ve bu doğrultuda yapılan çalışmaların Türk tarihçiliği, tarihçileri ve toplumda olumsuz bir etki yaratıp yaratmadığı konusu bugün bile kolaylıkla dillendirilememektedir. II. Meşrutiyet Dönemi, zamanının resmi tarih kurumu niteliğindeki Tarih-i Osmanî Encümeni’nin rahatlıkla tenkit edilebildiği bir devri ifade eder. Bu devirde Türk tarihi üzerine yapılan araştırmalar nitelik açısından bir kenara bırakılırsa Türk Tarih Tezi gibi Türk tarihinin muhayyel inşasını öngören coşkusuna kapılmamış, nispeten tarihi gerçekler üzerine oturtulmuştur. Osmanlı tarihi üzerine bilimsel ve popüler yayınların ilk örneklerinin yanı sıra, arşiv çalışmaları, uluslararası akademik kuruluşlarla irtibata geçilmesi, özellikle kitabeler ve sanat eserlerinin tespitine yönelik tarih çalışmalarına öncü nitelikte ki faaliyetlerin başlaması, Ahmet Refik ve Fuat Köprülü gibi tarihçilerin uluslararası alanda tanınır hale gelmesi, II. Meşrutiyet Dönemi

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

tarihçiliğinin genel manzarasını göstermektedir. Dışarıdan gelmiş olsalar bile modern tarihçiliğin kuruluşunda Cumhuriyet Döneminin etkili isimleri olan Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura gibi şahsiyetler de bu dönemde şöhret bulmuşlardır. Yine bu döneme dâhil edebileceğimiz Darülfünun bünyesinde açılan tarih şubesi ileriki yıllarda açılacak tarih bölümlerinin ilk örneği ve Türkiye’de ki yükseköğretim düzeyinde tarih öğretiminin başlangıcı olmuştur. Ayrıca akademik tarihçiliğe paralel olarak gelişen popüler tarihçiliğin temel ilgi alanları bu yılların ürünü olarak doğarken yazar kadrosu da bu devirde yetişmiştir. Bunların dışında siyasal ve toplumsal olarak yaşananların hafızalarda kalan izleri, sonraki yılların yakın tarih tartışmalarının ana malzemesi olacaktır (Özcan, 2011).

II. Meşrutiyet Dönemi tarihçilerinin miras aldığı modern tarihçilikle ilgili gelişmelerin başlangıcı 19’ncü yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Özel olarak Osmanlı tarihi ve genel olarak Türk tarihini çeşitli kaynaklar kullanarak bütünüyle ele alan eserlerin ilk örnekleri yabancı tarihçilere aittir. Joseph de Guignes’in *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Dair Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi* adıyla Hüseyin Cahit tarafından Türkçeye çevrilen eseri sonraki yıllarda Türkleri Asya ile bağlantılı gören eserlerin birçoğunun temel referanslarından olmuştur.¹¹ *Tarih-i Alem*, Cahun’un *Asya Tarihine Giriş* çalışması, Necip Asım’ın *Türk Tarihi* için temel kaynak olma özelliğini teşkil etti.¹² Türk tarihinin Osmanlı öncesini ele alan eserlerde olduğu gibi Osmanlı tarihini birçok el yazması kaynağı kullanarak nispeten modern metodolojiyle uyumlu bir şekilde yazan yabancılardan başında ise Joseph von Hammer-Purstagall yer almıştır. Hammer’in Osmanlı Tarihi adlı eserinin basılmasının üzerinden uzun zaman geçmeden Ahmed Cevdet Paşa tarafından *Tarih-i Cevdet* adıyla Osmanlı tarihinin değişim sancıları çektiği 1774-1826 tarihleri arasında kapsayan dönem, on iki cilt halinde kaleme alınmıştır. Ahmed Cevdet, sınırlı, fakat o günkü devletin yakın tarihi açısından önemli bir dönemi kendisinden öncekilerden fark edilecek bir nitelikte yazarak bütüncül bir telif eser ortaya koymuştur. Türk tarih yazıcılığının, modern tarihçilikle buluşmasında dönüm noktası niteliğindeki bu külliyatlı eserin, yüzyılı aşkın bir zaman geçtikten sonra ancak transkripsiyonu yapılabildi. Türk Tarih Kurumu’nun birçok akademisyenin katılımıyla başlattığı ve birkaç cildini ancak yayına hazırlayabildiği bu kıymetli çalışma, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği adına iki arşiv uzmanı tarafından hazırlanıp 2017’de yayımlanmasına rağmen kurumun depolarında altı yıldır dağıtıma çıkarılmadan bekletilmektedir.¹³ Von Hammer tarafından yazılan eserin ise hala Türkçe metne uygun tam çevirisinin olmaması kaynak eserlerin çevirisi konusunda hâlihazırda olumlu bir kanaat uyandırmamaktadır.

Yabancılar için Osmanlı tarihi yazmak mümkünken Türkler için Avrupa veya Avrupa ülkelerinden birinin tarihini yazan tarihçi örneğine bugün dahi birkaç istisna dışında rastlanılmamaktadır. Avrupa’da matbaanın icadı ve aydınlanma düşüncesinin hâkimiyetiyle birlikte yayıncılık ve yayın sayısında hızla artış oldu. Avrupa hem kendisini hem dünyayı keşfetme yolundaki bilgisini yazıya dökerken Osmanlı ülkesinde ise Batının inşası Batıda yazılanları taklit ve tercüme etmenin ötesine geçemedi. 19’ncü yüzyılda Türklerin Medeniyet Tarihi ve Tarih-i Umumi yazması bütüncül bir Osmanlı tarihi yazmaktan daha kolaydı, önlerinde tercüme yoluyla da olsa büyük bir külliyat hazırды. Namık Kemal’in *Osmanlı Tarihi* denemesi “vatan ve millet” kavramlarını yeni bir anlam katarak inşa etme çabasının sonucuydu. Edebiyatla tarihin henüz birbirinden ayrılmasının güç olduğu bir dönemde

¹¹ Joseph De Guignes, *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongoles et autres Tartares Occidentaux*, Paris, 1756-1758; Joseph De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umûmisi*, Çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul: Tanin Matbaası, Yeni Matbaa, 1923-1925 Mustafa Celâleddin Paşa, *Les Turcs Anciens et Modernes*, İstanbul, 1869.

¹² Léon Cahun, *Introduction a l’Histoire de l’Asie*, Paris, 1896; Bu kitap Necip Asım (Yazıksız) tarafından *Türk Tarihi*, (İstanbul: Dârü’t-Tıbaatü’l-Âmire, 1316-1318, II c.) başlığı ile Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır.

¹³ Sadık Emre Karukuş-Murat Babuçcuoğlu, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, TOBB Yayınları, 2017.

Tarihî romanın vatan ve millet inşasındaki gücünü kullanabilmek için tarihi romanın kaynağını kendi tarihinde aramak gerekmektedir. Osmanlı Tarih metinleri onun işine yarayacak bir sayıda ve bütünlükte değildi. Yine de bütüncül bir Osmanlı tarihi yazma denemesi yaptı, fakat ortaya çıkan eser sonraki yıllarda çabuk unutulmuştu. Kurumsal tarihçiliği başlatan selefleri arasında ise doğrudan tarihçi olarak tanınanlar Osmanlı tarihi yazmanın zorluğunu işin içine girdikçe daha iyi anlayacaklardı. Türkiye'nin tarih kurumu niteliğindeki ilk merkezi olan Tarih-i Osmanî Encümeni'nin aynı adla yayınlanan süreli yayını Osmanlı tarihi ve kaynaklarına yönelik yayımlar yapmaya başladı. Encümen sadece yayın yapmakla sınırlı kalmadı ülkenin genelinde tarihi eserlerin kayıt altına alınması yönünde ki çalışmaları da hedefledi. Hedeflerinden biri de modern tarih usullerine uygun bir Osmanlı tarihi yazmaktı. Necip Asım ve Mehmet Arif Bey'in bu hedefe uygun Osmanlı tarihi yazma girişimi, ne yazık ki bir ciltle sınırlı kaldı.¹⁴ Ortaya çıkan eser hakkında Encümen dışındakilerin eleştirileri bir yana, kendileri bile memnun kalmadılar. Encümenin hedefine uzun yıllar sonra ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal'ın hazırladığı Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan *Osmanlı Tarihi*¹⁵ ile ulaşılabildi.

Encümenin araştırma ve yayın tecrübesi geleceğin tarihçilerine miras kalacaktı; fakat Türk tarihi sadece Osmanlı'dan ibaret değildi; erken zamanlara inen ve geniş bir coğrafyayla ilişkili daha kapsamlı bir tarihin sadece cüz'î olarak 19'ncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlandı. Ancak tarihi yazabilecek müellif henüz yoktu. 20'nci Yüzyılın ilk çeyreğinde ise kurumsal tarih çalışmaları, henüz üniversitelerin bünyesine girememişti. Daha doğrusu ülkenin bir tek üniversitesi İstanbul Darülfünun'u idi. İstanbul Darülfünun'u bünyesinde bulunan Edebiyat Fakültesi ve 1919'da bu fakültenin bir şubesi olarak açılacak tarih bölümü dışında geleceğin tarihçilerini mezun edecek tarih öğretimi yapan kurum da bulunmamaktaydı. II. Meşrutiyet dönemi dernekleşme ve yayıncılık konusunda dikkat çeken bir yoğunluğu göstermektedir. Dernekler ve enstitü tarzı kuruluşlar yaptıkları yayınlarla Türk tarihine ilginin artması açısından büyük katkı sağladılar. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nın ardından *Milli Tettebbular Mecmuası*¹⁶ Osmanlı son döneminde artık Cumhuriyetin milli tarih anlayışının modern usuller yoluyla temellerinin atıldığı süreli yayınlardan oldu. Âsar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni ve Milli Tettebbular Mecmuası Cumhuriyet döneminin ilk akademik kurumu sayılabilecek Türkiyat Enstitüsü ve Türkiyat Mecmuasının öncüsü niteliğindedir. *Tarih-i Osmani Mecmuası* Cumhuriyet ile birlikte *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası* adını aldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi, Türkiyat Enstitüsü ve Türk Tarihi Encümeni kurumsal tarihçiliğin merkezleri konumundaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Harp Tarihi Dairesi ise kendi mecrasında faaliyet yürüten, kitap ve dergi yayıncılığıyla dikkat çeken kurumsal yapılarından biridir. Hâlâ benzer şekilde faaliyet sürdüren bu kurumun misyonu ve tarihçiliğimize olan katkısının, tarihçilik üzerine yazarlar tarafından fark edildiği söylenemez.

Akademik Tarihçiliğin Kurumsallaşması ve Yayın Faaliyetleri (1930-1950)

Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi ve sonradan Türk Tarih Kurumuna dönüşecek olan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ve Üniversite reformu, tarihçilik bakımından dikkat çeken gelişmelerin başlangıç noktasıdır. 1930'lu yılların kültürel hayatı, tarih ve dil inkılabının etkisi altında seyir izlemiştir. Türk tarihi, dil, kültür, coğrafya bütünlüğü içinde düşünülmüş, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulması bu düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde öne çıkan tarihle ilişkili kurumların temel hedefi Türklerin medeniyete katkılarını öncelikle ve arkeolojik kazılar bu önceliği temellendirmek için kullanılmıştır. Bu dönemin öne çıkan tarih düşüncesi kadim medeniyetlerle Türkler arasındaki ilişkinin bilimsel düzeyde ortaya konulmasının yanı sıra

¹⁴ Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335.

¹⁵ İlk baskısı 1947'de yapıldı.

¹⁶ Bu mecmua hakkında bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/milli-tettebbular-mecmuasi> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

ulusal ve uluslararası düzeyde yaygınlaştırılmasıdır. İlk ve orta dereceli okullarda tarih eğitimi paradigması bunun üzerine kurulmuştur. Tarih Kurumu bu yönde çalışmalar yapmış, popüler tarihçilik bu paradigmaya uygun bilgi üretimi ve yaygınlaşmasında aktif rol almıştır. Türk Tarih Tezi, sunulduğu dönemde sınırlı sayıda olan akademik kurumlar tarafından dikkate alınmamıştır. Bu dönemde yayımlanan *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuasına* bakıldığı zaman Türk Tarih Tezinden etkilenmedikleri anlaşılacaktır. Türk tarihinin ana hatlarını bir kitapta toplayarak Türk tarihine bütüncül bir bakış sunma girişimi Türk Tarih Tezinin ürünüdür. Etkisi daha çok eğitim kurumları ve topluma dönük bir çaba olarak görünmektedir; bu çabanın ürünü *Türk Tarihinin Ana Hatları* adıyla kitaplaştırılmıştır. Türk Ocaklarının yerine kurulan Halkevlerinin faaliyetleri arasında başta merkezi yayın organı *Ülkü* olmak üzere yerel düzeydeki yayıncılığın tarih araştırmalarına önemli katkısı olmuştur. Özellikle Çağatay Uluçay'ın, bu kaynak türünde ilk örneklerini teşkil eden şer'iyye sicillerine yönelik çalışmaları *Ülkü* mecmuasında yer almıştır. Uluçay'ın Manisa Halkevi'nden yayımladığı kitapları da dönemin tarih araştırmaları için örnek niteliğindedir. İkinci Türk Tarih Kongresiyle Türk Tarih Tezinin muhayyel tarih anlayışı sona erecek sonraki yıllardaki Türk Tarih Kongreleri bilimsel tarih etkinliğinin merkezi haline gelecektir. Türk Tarih Kurumunun dünya tarihi serisinde etkilerini gördüğümüz Türk Tarih Tezine uygun ürünler ise eğitim-öğretim süreçlerinden geçenleri uzun süre etkileyecek, belirli bir kuşağın zihninde bu tezde ileri sürülen göç haritası silinmeyecektir. 1930'lu yılların sonuna doğru yayın hayatına başlayan *Tarih Semineri*, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *Vakıflar Dergisi* gibi dergiler kurumsal yayıncılığın akademik mecradan çıkmadığının göstergesi olmuşlardır. *Tarih Semineri Dergisi* 1937-38 yıllarında iki sayı üç kısım halinde yayımlanabilmiştir. Tarih araştırmaları için önemli adresler olan diğer iki dergi ise yayın hayatını günümüzde de sürdürmektedirler.

1940'lı yıllar Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerin kurumsal tarihçiliğinin merkezi konumunda oldukları anlaşılmaktadır. Her iki üniversitede süreli yayınların yanı sıra kitap yayıncılığı da başlatılmıştır. Edebiyat Fakültesi ile Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, doktora tezlerinin yayınları başta olmak üzere tarihe dair süreli ve kitap şeklindeki yayıncılığın merkezi konumuna oturmuştur. Türk Tarih Kurumu her ne kadar bu fakültelerden daha önce yayın faaliyetine başlasa da esas ürünlerini 1940'lı yıllardan itibaren vermeye başlayacaktır. İlk yayınının *Piri Reis Haritası ve Kitab-ı Bahriye* (1935) olması dönemin zihni evreni içerisinde değerlendirildiğinde anlam bulabilir. 1930'lu yıllara dâhil ettiğimiz Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İÜ. İktisat Fakültesinin tarih alanındaki yayınları 1940'lı yıllarda ivme kazanan tarih yazıcılığının ana mecralarından olacaklardır. 1939'da yapılan *I. Neşriyat Kongresi*'nde alınan kararlar birçok alanda tercüme faaliyetini başlattığı gibi tarih yayıncılığında da özellikle kaynak eserlerin tercümesi yolundaki adımları güçlendirmiştir.¹⁷ Bu yayıncılığın içeriği Selçuklu başta olmak üzere esas olarak Osmanlı tarihine dönüşün göstergesi olmuştur. Başka da bir çare görünmemektedir Türk tarihinin yazılı kayıtlarla yazılabilir kısmı öncelikli olarak Osmanlı tarihine aittir. Bir bakıma Tarih-i Osmani Encümeninin araştırmaları geri dönmüştür. Ancak bu dönüş, vakanüvis geleneğinden gelenler yerine artık akademik süreçlerden geçmiş tarihçilerin inisiyatifindedir.

1940'lı yıllardan itibaren tarih yayıncılığına büyük katkı sunan kurumlardan biri de Millî Eğitim Bakanlığı olmuştur. Bu bakanlık sadece tercüme değil telif eserlerle de tarih çalışmalarının yayınında ana mecralardan birisi olarak uzun yıllar öncülüğünü devam ettirmiştir. Bakanlığın bu anlamdaki en önemli girişimi *İslam Ansiklopedisini* yayımlamaya başlamasıdır. Ayrıca *Türk Ansiklopedisi* de bu dönemin ürünüdür. M. Zeki Pakalın tarafından hazırlanan ilk kapsamlı *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* de bu bakanlık tarafından yayımlanmıştır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal tarafından hazırlanan yakın tarih için müracaat eseri niteliğindeki biyografi kitapları da Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasındadır.

¹⁷ I. *Türk Neşriyat Kongresi*, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1939.

Bakanlık *Tarih Vesikaları* adıyla 1941-1961 arasında 18 sayı yayınlanan bir dergi de çıkarmıştır. Bu dergide ağırlıklı olarak yakınçağa ait tarihi belgeler yayımlanmıştır. Adında tarih geçmese de 1937 yılından beri tarih ve arkeoloji çalışmalarını yayınlayan *Bulleten*, 1940'lı yılların birkaç akademik nitelikli tarih dergisi arasındadır. Bu dönemde henüz Cumhuriyet Tarihi adıyla ayrı bir anabilim dalı açılmamış inkılap tarihi bir ders niteliğinin dışına çıkmamıştır. Çağlara ayrılan tarihte Yeni ve Yakın Zamanlar birlikteliği vardır. 1942'te *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* yayın hayatına girmiştir. Fakültenin adını kullanan dergide, farklı disiplinlerden yazılar yayımlanmıştır. Bu dergi Türkiye'nin akademik tarih araştırmalarının ilk örneklerinden sayılabilecek yazılara yer vermesi bakımından köklü ve önemli bir yere sahiptir. Akademik kurumların dışındaki süreli yayınlar için bu dönemde II. Meşrutiyet ile başlayan sürecin devamını gösterir şekilde tarih yazılarının yayımlanması revaçtadır. Süreli yayınların hemen hemen hepsinde tarihi roman, hatırat veya yazı dizisi şeklinde tarih metinleri bulunmaktadır. Hatta Türkiye'nin ilk popüler tarih dergisi Tarihten Sesler 1943'te yayın hayatına girmiştir 25 sayı yayımlandıktan sonra 1945 yılında kapanmıştır. Birçok kurum tarafından mesleğe dönük yayınlanan dergiler de tarihe dair bilgi üretimine kendi meslekleriyle ilişki kuracak şekilde yer verilmiştir. 1949 yılında akademik yayınlar arasına *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* katılacaktır. Daha önce bu üniversite tarafından üç cilt halinde iki sayı *Tarih Semineri Dergisi* yayımlanmıştı. Bu derginin yayınına son vermesinden yaklaşık on yıl sonra doğrudan bir üniversite tarafından doğrudan tarih adıyla çıkarılan ilk dergi *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* olmuştur. *Tarih Dergisi* günümüzde de yayımlanmaya devam eden süreli yayınlardandır. İstanbul Üniversitesinin tarih bölümünün yapısal ve zihni görünümünü yansıtır şekilde Osmanlı tarihi ağırlıklı yayın yapmıştır.

1940'lı yılların başında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ilk mezunlarını vermiş bunların bazıları Türkiye'de yapılmış ilk tarih doktoru unvanını almışlardır. Halil İnalçık, Osman Turan, M. Altay Köymen, Tayyip Gökbiçgin, Şerif Baştav, İbrahim Kafesoğlu, Mustafa Akdağ, Bahaeddin Ögel, Füzuzan Kınal gibi tarihçiliğimizin farklı alanlarında temayüz etmiş isimleri DTCF'nin ilk mezun ve doktora öğrencileri arasındadır. Gökbiçgin ve Kafesoğlu İstanbul Üniversitesi üzerinden şöhret bulmuşlardır. Bundan sonraki süreçte Türkiye'deki akademik tarihçiliğin temsili bu isimler ve onların öğrencileri üzerinden sürdürülmüştür. 1940'lı yıllarda ise Türk Tarihi Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İÜ. Edebiyat Fakültesi ve Millî Eğitim Bakanlığı kurumsal tarih yayıncılığının ana mecrasını oluşturmuşlardır.

1950'li Yıllar

1950-1960 arası yıllara bakıldığında önceki başlıklar altında adı öne çıkan kurumların faaliyetleri tarih yayıncılığı mecrasında devam etmektedir. Bu yıllarda kurulan Atatürk Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde tarih bölümlerinin açılışı sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Ankara ve İstanbul'daki iki tarih bölümü dışında henüz başka tarih bölümü bulunmamaktadır. Cumhuriyet ile yaşit sayılabilecek Türkiyat Enstitüsü ilk on yıldaki etkin özelliğini kaybetse de dergisini yayımlamaya devam etmektedir. 1940'lı yıllarda yayımlanmaya başlayan müracaat eserleri mahiyetindeki *İslam Ansiklopedisi* ve *Türk Ansiklopedisi* fasiküller halinde yayını sürdürmüştür. 1950'li yıllarda akademide modern akademik formasyon almış akademisyen sayısının artışına rağmen bu dönemde daha ziyade popüler yayınlar ve popüler tarihçilerin etkin olduğu görünmektedir. Çok partili sistem özellikle iktidar ve muhalefet arasındaki politik tartışmalar, tarihle ilişkiyi de belirlemiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele konuları bu dönemde dikkat çeken şekilde ilgi görmüştür. Birbirini takip eder şekilde yayın hayatına giren popüler tarih dergileri bu on yıllık süreçte bir bakıma popüler tarihçiliğin altın çağını oluşturmuştur. Popüler dergilerde akademisyenlerin yazılarına oldukça sık rastlanmaktadır. Tarihe ilginin artışında Tek Parti Döneminde tartışılmayan konuların gündeme gelmesinin etkisi olduğu kadar İstanbul'un Fethinin 500'üncü Yıl Dönümüne yönelik faaliyetlerin büyük katkısı olmuştur. Hazırlıkları 1940'lı yılların başından itibaren başlayan Fethin yıl dönümü etkinliklerinin yansıması özellikle, İstanbul ve Fatih üzerine yayınların artışıyla belirginleşmiştir. Büyük ölçüde Reşat Ekrem

Koçu'ya ait maddelerin bulunduğu *İstanbul Ansiklopedisi* akademik olmasa da akademiye büyük katkı sağlayacak niteliğiyle bu dönemin dikkat çeken eserlerindedir. Osmanlı Tarihi araştırmalarında müracaat eseri olan İsmail Hami Danişmend'in hazırladığı *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'de bu dönemin kayda değer eserlerindedir. Tarih araştırmaları merkezi niteliğindeki ilk enstitülerden olan İstanbul Fetih Cemiyeti ve İstanbul Enstitüsü kültürel ve yayın faaliyetleriyle 1950'li yıllarda üniversite dışı akademik tarihçiliği temsil eden kurumlardandır.

Tarihçiler için akademik ve popüler diye net ayrımların bulunmadığı 1950'li yıllarda Osmanlı tarihine ilgiyi bir bütün olarak gösteren sonradan popüler tarihçi olarak tanımlanacak üniversite dışındaki yazarlar ve yayınlarının çokluğu dikkat çekmektedir. Fetih yıl dönümü coşkusuyla Osmanlı tarihine artan yoğun ilgiye rağmen halkın anlayabileceği türden bütüncül bir Osmanlı tarihi henüz yazılmamıştı. Yüzyılın başlarında Tarih-i Osmani Encümenin üstlendiği bütüncül bir Osmanlı tarihi yazma girişimi eleştirilere maruz kalmış ve tek ciltlik bir yayının ötesine geçememişti. Encümenin Osmanlı tarihi yazma hedefi sonraki yıllarda Osmanlı tarihine artan ilginin etkisiyle olsa gerek Türk Tarih Kurumu'na miras kalmıştı. İlk dört cildini İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hazırladığı, yenileşme döneminin alındığı beşinci ciltten itibaren Enver Ziya Karal'ın yazdığı *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu tarafından yayımlanmıştır.¹⁸ Fakat bu eser halka hitap etme konusunda yeterli niteliklere sahip değildir. Bir dönem Tarih-i Osmani Encümeni'nin başaramadığını daha popüler niteliğiyle Ahmet Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* yazarak yapmıştı.¹⁹ Her ikisine göre daha mufassal ve beğenilen Osmanlı tarihi yazma girişimi ise Server İskit'in yayıncı olarak başını çektiği *Resimli Tarih Dergisi* ekibi tarafından yapıldı. Altı ciltlik *Mufassal Osmanlı Tarihi* ilk olarak dergi ilavesi şeklinde, resimlerle zenginleştirilmiş fasiküller halinde yayımlanmıştır.²⁰ 1950'li yılların tarihçiliğinde Fetih ve Fatih olgusu ile 500'üncü Fetih Yıl Dönümü anmalarının izi vardır. 1950'li yılların başında popüler tarih yayıncılığı ve akademik tarihçiliğin şekillenmesinde "fetih" olgusunun önemli rolü sonraki yıllarda da devam etmiştir.²¹ Fetih ve Fatih özellikle fethin yaklaştığı yıllarda popüler tarihçinin gündemini belirlerken, Osmanlı tarihinin ilgi duyulan alanlarından biri de deniz savaşları olmuştur. Ancak bu konuda da o yıllarda amatör çalışmalar ve popüler eserler öne çıkmaktadır.

1950'li yıllardan itibaren daha belirgin bir şekilde kendini göstermeye başlayan II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünyanın etkileri tarih yazımında da görülmeye başlamıştır. Artık tarih araştırmalarında ilgi devlet merkezinden topluma doğru genişleme göstermektedir. Sosyal bilimlerin gelişimi insan ve toplumla ilgili bilgi arayışlarında geleneksel sınırları aşmış, her disiplin birbirinden bağımsızlığını ilan etmeye başlamıştır. Tarihin dışına çıkarılmış bütün unsurlar 1950'li yıllardan itibaren bir anlamda tarih yazımının içine geri çağrılacaktır; fakat Türk akademik tarihçilerinin uzun bir süre araştırma alanını klasik konular ve aktüel olayların itici gücü belirleyecektir. Bu açıdan doğan boşluk popüler tarihçilerin hâkimiyetinde kalmıştır. Gündelik hayatın, sıradan insanların, marjinalerin, küçük yapıların, sokakların, caddelerin tarihi Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi* üzerinden baktığımızda özellikle sözlü tarih çalışmalarını da içeren sıra dışı bir örnektir. Türkiye'de sözlü tarih araştırmalarının gündeme gelmesinde etkin olan Tarih Vakfı çevresindeki tarihçiler bu alanın akademik ve kuramsal temellerini genellikle Amerikan tarihyazımıyla ilişkilendirme eğilimindedir; ilk fasikül ve ciltlerinin yayımlanmasına 1940'lı yıllarda

¹⁸ İlk olarak 1947'de yayımlanmaya başladı.

¹⁹ *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi I-IV*, İkbâl Matbaası, İstanbul 1326.

²⁰ *Mufassal Osmanlı Tarihi I-VI*, İstanbul 1957-1963.

²¹ Nahid Sırı Örik, "Fatih Sultan Mehmed Han ve İstanbul'un Fethi'nin 500. Yıldönümü" *Tarih Dünyası*; Mükrimin Halil, "500. Yılında Fetih ve Fatih", *Aydabir* 1953; Fetih Töreni, Haber, *Vatan*, 29 Mayıs 1950; Fetih Töreni, Haber, *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1949.

başlanılan *İstanbul Ansiklopedisi*'nin kuramsal ve akademik kriterlere riayet konusunda amatör tarafları olsa da sözlü tarih araştırmaları konusunda iskanmış bir eserdir.

1950'li yıllara gelindiğinde geleneksel hale gelen Türk Tarih Kongresi dışında uluslararası alanda bilimsel faaliyetlere ev sahipliği yapma hareketliliği görünmeye başlamıştır. 1951'de XXII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi, 1955'te X. Bizans Tetkikleri Kongresi'nin İstanbul'da yapılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Akademik kurumsallaşma ve araştırmaların artışı yeni yayın aracı ihtiyaçlarını da artırmıştır. Zeki Velidi Togan editörlüğünde İstanbul Üniversitesi'nde *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* adlı derginin yayımlanmaya başlaması da bu ihtiyaca dönüktür. Bu dergide ağırlık İslami ilimler olsa da çok sayıda tarihe dair makalede bulunmaktadır. 1949'da Ankara Üniversitesi'nde açılan İlahiyat Fakültesi'nin kitap ve süreli yayıncılığı da İslam tarihçiliğine katkıda bulunmuştur. *Tarih-i Osmani Encümeninin* başlattığı kitabe çalışmalarında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ve henüz yayımlanmayan Yusuf Akyurt gibi isimlerin çalışmaları 1940'lı yıllardan itibaren İbrahim Hakkı Konyalı'nın eserleriyle tarih araştırmalarına şehir tarihçiliği üzerinden katkıda bulunacaktır.

1960-1980 Arası Yıllar

1960'lı yılların başlangıcı Askeri Darbenin etkisiyle bir sessizliğe yol açsa da tarih araştırmalarında ilerleyen yıllar yeni bakış açılarının ortaya çıktığı bir zaman dilimini ve tarih yayıncılığında yeni gelişmeleri göstermektedir. Köprülü, Barkan gibi tarihçilerin, hukuk, iktisat, sosyal tarih alanında 1930'lu yıllarda açtığı yoldaki gelişmelerin yanı sıra 1960'lı yıllarda belirgin olmak üzere II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal bilimlerdeki gelişmeler ve Annales Okulu'nun dünya tarihçiliğindeki nüfuz alanı bulması, tarih yazımında yeni araştırma alanları açmış ve metodolojik çeşitliliği artırmıştır. Bu durum yayın faaliyetlerine de yansımıştır. 1951'de Sabri Ülgener'in yazdığı *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin tarih araştırmalarına farklı bakış açısı getiren katkının ürünlerindedir. Lütfi Göçer'in *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler (1964)*, Halil Sahillioğlu'nun *İktisat Fakültesi Mecmuası*'ndaki makaleleri, Mehmet Genç'in bu araştırma zincirindeki etkisi 1930'lu yıllarda Köprülü'nün bir bakıma araştırmacıların dikkatini çektiği Barkan'ın ise sistematik çalışmalarla açtığı yolu takip edenlerin ürünüdür. Barkan'ın *Tahrir Defterleri* üzerinden yaptığı çalışmalar İnalçık tarafından devam ettirilmiş, Nejat Göyünç'ün *Mardin Sancağı* ile başlayan ve Anadolu'daki birçok sancağın ele alındığı araştırmalara dönüşmüştür. Göyünç'ün çalışması sonra yapılacak sancak çalışmaları için de bir model oluşturmuştur.

1960'lara gelindiğinde Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki akademik kurumlarının hedefi olan ilk akademisyen kuşağı ilgili kürsülerde pozisyon sahibi olmuşlardı. Türkiye'de üniversite, okur-yazarlık ve eğitim-öğretim görmüş insan sayısındaki artış, politik alanda tarih tartışmalarının yoğunlaşması, tarih yayıncılığında 1950'li yıllarda başlayan sıçrama tarih araştırmalarının paylaşımı için yeni süreli yayın ve yayınevi ihtiyacını önceki yıllara göre daha da artırmıştı. 1963'te akademik tarih dergileri arasına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü tarafından yayımlanmaya başlayan ve günümüzde de yayın hayatını sürdüren *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin girişini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu dergi 1957'de tek sayı olarak çıkan aynı isimdeki derginin devamı niteliğindedir. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin soğuk savaş döneminde dâhil olduğu bloğun etkisi araştırma alanlarına da yansımıştır. 1962'de üniversite dışında tarih araştırmalarına katkı sunacak olan Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü kurulmuş bu Enstitü tarih araştırmalarında kitap yayıncılığı ve *Türk Kültürü* adlı süreli yayınıyla yeni bir mecra açmıştır. *Türk Kültürü Dergisi* popüler, ideolojik yönü belirgin ve akademik yazılarla Türk tarih ve kültürünün farklı veçhelerine açık yazılar yayımlamıştır. Bu Enstitü ayrıca *Türk Dünyası El Kitabı (1976)* adıyla birçok akademisyenin katkı sunduğu bir genel müracaat eseri de hazırlamıştır. 1950'li yıllarda altın çağını yaşayan popüler tarih dergilerinin ömrü uzun olmamıştı. 1965'te yayımlanmaya başlayan *Hayat Tarih Mecmuası* öncekilerine göre oldukça uzun soluklu oldu (1965-1982). Bu derginin

yazarları arasında birçok akademisyen de bulunuyordu. 1967'de *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* yayın hayatına girdi. Bu dergide üniversite dışı tarih yayıncılığının başka bir örneği ve ülkenin karşılaştığı tarih referanslı sorunlara belgeler üzerinden cevap vermeye çalışıyordu. Milli tarih ve kültürün gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen derginin amacı, gerçek tarihi olayların, sosyal, siyasi, ekonomik sebeplerinin tetkik edilebilmesi ve tartışılması zemininin hazırlanmasına yardımcı olmaktı.

1960'lı yılların başındaki sessiz ortam, dünyadaki siyasal gelişmelerin Türkiye gençliği üzerinde de oluşan etkisiyle ideolojik tartışmaları Marksizmin öne çıkması şeklinde genişletmiştir. Özellikle Marksist ideolojinin temel kitapları tercüme edilmiş bu ideolojiyle uyumlu telif eser ve süreli yayınlarda 1970'li yıllara doğru artacak sayıda yayın faaliyeti başlamıştır. 1950'lerde magazin ağırlıklı yayına başlayan dergiler, kitlelerin 1960-1980 arasında her türlü ideolojiye süreli yayınlarla ulaşma imkânının kullanım yolunu açtı. Özellikle daha önceki yıllarda aktif görünümü olmayan Marksizm referanslı solun yükselişinin, tarihçilik üzerine olan tartışmalara girdiği de görülmektedir. Modern tarihçiliğin başladığı dönemden 1960'lara kadar tarihçilerin ve tarihe bakışın milliyetçi görünümü, zaman çizgisinde ki sürekliliğini vurgulayan görüşünün hâkimiyetini günümüze kadar taşıyacaktır. Bu görüş, Türk Tarihini, Orta Asya ile Cumhuriyet arasında bir süreklilik olarak kurgulamıştır. 1960'lı yılların bu ideolojik atmosferinde özellikle sol görüşlü iktisat ve sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimcilerin Türk tarihine yoğun ilgisi dikkat çekmektedir. Bu durum sonraki yıllarda da artarak devam edecektir. Sosyal bilimcilerin tarihçiliğe katkısı ise tarih tartışmalarında özellikle düşünsel açılımı sağlamak şeklinde belirmektedir.

Önceki yıllarda Köprülü ve Mükrimin Halil gibi isimlerin tarih yazıcılığımız üzerine yaptıkları eleştiriler, kronolojik sıralama ve gelişme odaklı bir bakış açısını sunmuştur. Elbette gelişme çizgisinin anlamlı bir tarafı vardır; fakat gelişme literatürün aktarımı şeklinde kurgulanmıştı. Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Muzaffer Sencer, Doğan Avcioğlu, Sencer Divitçioğlu, İsmail Cem, Emre Kongar, İdris Küçükömer gibi isimlerin önünde tarih toplum ilişkisi ve birçoğunun özellikle Marksist ideoloji ve Batının diğer teorilerinden beslenen entelektüel analiz kapasitesi ilerleyen yıllarda Halil Berktaş, Çağlar Keyder, Huricihan İslamoğlu gibi isimlerle devam edecek bir geleneği oluşturmuştur. Bu geleneğin ürünleri *Toplum ve Bilim*, *Tarih ve Toplum* gibi dergilerde yer bulmuştur. Tarih Vakfı çevresinde bu mecranın etkisi olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde tarih felsefesinin tarih üzerinde bütüncül açıklama girişimlerinin etkinliği Cumhuriyet dönemi akademik tarihçileri arasında yer bulamamıştır. Bunda Fuat Köprülü'nün spekülatif tarih analizinden uzak durulması yönündeki vurgularının etkisi olduğu şeklinde kanaatler ileri sürülmektedir. Yeterli olgulara dayalı bir tarih araştırması yapılmadan tarihin Türk toplumu üzerinden yapılacak analizleri konusunda eksik kalınacağı aşikârdır. Nitekim Mustafa Akdağ'ın birinci el tarih kaynaklarını kullanmasına rağmen bazı çalışmaları Halil İnalcık tarafından eleştirilmiştir. Şerif Mardin'in -her ne kadar meslekten tarihçi olmasa da- Yeni Osmanlılar üzerine yaptığı çalışması, birinci elden kaynaklara dayanırken, Niyazi Berkes ve Hilmi Ziya Ülken'in çağdaşlaşma kavramı çerçevesinde yaptığı çalışmalar zengin matbu eserlerin taranması şeklinde gerçekleşmiştir. Yeni Osmanlıların zihniyeti üzerinden hareket eden Şerif Mardin, dönemin süreli yayınları üzerinden spesifik bir alanı ele almıştı. Bu yıllarda tarihçiler, Türk tarihini arşiv ve literatür dışı kaynaklar dışında araştırma imkânı bulamadıklarından farklı devirleri aydınlatılabilmek için zorlu bir uğraş içine girmek zorundaydılar. Benzer zorluklar, zengin arşiv kaynağına sahip Osmanlı tarihçileri için de arşivlerin bugünkü gibi tasnif edilmemiş olmasıyla ortaya çıkıyordu. El yazması kaynak kullanmak durumundaki erken dönem tarihçileri içinse kütüphane sorunlarıyla karşılaşmamak mümkün değildi. Mardin'in Cumhuriyeti'de kapsayan yakınçağ araştırmalarındaki düşünsel derinliğiyle sunduğu katkı ayrıca incelenmeye değerdir. İstanbul'da Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* (1952) adlı çalışması tarih bölümü dışındaki tarih araştırmaları için öncü niteliğindedir. Mete Tunçay, Sina Akşin, Şükrü

Hanioğlu'nun araştırmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine tarih bölümleri dışında Ümit Hassan ve Taner Timur'un ikinci el kaynaklara dayansa da Türk tarihinin farklı safhaları üzerine yaptıkları kuramsal ve analitik çalışmalar görmezlikten gelinemez. *Türk Demokrasi Tarihi* adlı eserini 1967'de yayınladığında dönemin Türkiye'sinde yeterince tanınmayan Kemal Karpat ise Amerika'da yaptığı yayınlar ve bunların Türkçeye çevrilmesiyle Türkiye'deki yakınçağ tarihi araştırmalarında öne çıkan tarihçilerden olmuştur.

Daha çok Osmanlı öncesi araştırmaları yapanlar ise genel Türk tarihi adı verilen alanın, milliyetçiliği ideolojik referans olarak alan hâkim paradigmanın kurucusu oldular. Esasında Türk tarihçiliğinde Ziya Gökalp ve Köprülü'nün başlattığı tarihsel süreklilik anlayışı başta İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan gibi isimlerin farklı boyutlardaki katkılarında belirgin olmak üzere akademik Türk tarihçilerinin büyük çoğunluğunun Türk tarihi algısını etkilemiş ve karakteristik özellikleri olmuştur. İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan gibi isimler akademik çalışmalarının yanı sıra Türk tarihi ile ilgili kaynakları kullanarak spekülâtif tarih metinleri de ortaya koydular. Kafesoğlu'nun Türk tarihi ve tarihçiliği üzerindeki denemelerin de olduğu gibi Osman Turan'da 1970'li yılların sonuna doğru ilk el kaynaklara ulaşabilir olmanın avantajıyla metafizikçi birer inşacıya dönüştüler. Her iki tarihçi de Türk tarihinin farklı alanlarıyla ilgili eserler verirken tarihçilik üzerine yazmalarının yanı sıra birbirleriyle intihal konusunda tartışmalarına da girdiler.

Malazgirt Zaferi'nin 900. Yıl Dönümü yaklaşırken özellikle DTCF tarih bölümü öğretim üyeleri, Selçuklular üzerine dikkat çeken ürünler vermişlerdi. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı kuruluş dönemi konusunda çalışmalar birbiriyle bütünlüğü sağlayan belli bir birikim oluşumunu sağladı. İstanbul Üniversitesi'nden mezun olmasına rağmen DTCF'de kadro alan Faruk Sümer, *Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü*'nün kuruluşunda ve enstitü adıyla dergi yayınında öncülük etti. Osman Turan, M. Altay Köymen, Halil İnalçık, Mustafa Akdağ, Faruk Sümer, Ali Sevim, Nejat Kaymaz, Şerafettin Turan gibi DTCF kökenli akademisyenler Türk tarihinin Selçuklu-Beylikler ve Osmanlı klasik dönemine uzanan çizgide ulusal ve uluslararası alanda etkin oldular. Daha genç kuşaktan Özer Ergenç Yeniçağ, Musa Çadircı ise Yakınçağ Osmanlı tarihinin belirli bir yönünün ortaya çıkarılmasında etkili oldular. Eski Türk tarihi ve Karadeniz'in Kuzeyi-Avrupa Türk tarihinde ise Akdes Nimet Kurat ve Bahaeddin Ögel gibi isimler çalışmalarıyla öne çıktı. Kurat'ın çalışmaları sadece bu alanla sınırlandırılmayacak kadar genişti. Ögel'de İslamiyet öncesi Türk tarihini bütün yönleriyle ele alan külliyyatlı eserler verdi.

Osmanlı öncesinin sınırlı sayıdaki kaynağı üzerinden yapılan araştırmaların ortaya koyduğu bilgi birikimi, 1960'ların sonu ve 1970'lerden itibaren Osmanlı tarihinin merkezden çevreye doğru genişleyen alanlarındaki araştırmalara yönelimi artırdı. Bunda 1970'lerin başından itibaren ardı ardına açılmaya başlayan yeni üniversitelerde tarih bölümlerinin kurulmasının da etkisi vardı. Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran tarafından kurulan tarih bölümü Ankara ve İstanbul Üniversitelerindeki tarih bölümlerinden ayrılan bir yapı ve müfredat ile faaliyete geçti. Hacettepe Üniversitesi'nden önce kurulan Atatürk Üniversitesi'nde tarih bölümü ancak yetmişli yıllarda mezun verebilecekti. 1970'lerin sonunda tarih bölümünü etkin hale getirebilen Ege Üniversitesi'nde açılan tarih bölümü de kuruluş yıllarında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü gibi Türkiye'de hâkim tarih yükseköğretiminden farklı bir görünümdeydi. Tarih anlayışları ise sosyal, ekonomik, kültürel tarih mecrasını bir bütün halinde öğreten ve ele alan çeşitlilikteydi. 1970'li yıllara gelindiğinde sosyal ve ekonomik tarih alanındaki araştırma ve faaliyetler dikkat çekmektedir. Burada Wallerstein'in Hacettepe Üniversitesi, Türk İktisat Tarihi alanında da ilk sayılabilecek kongrelerden birini yapmıştır. Daha önce bahsedilen Türkiye'de tarihçiliğin tartışıldığı Felsefe Seminerlerine bu Üniversite ev sahipliği yapmıştır. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü, İnkılap Tarihi ve Türkiyat Enstitüleri tarihçiliğe yaklaşımları ve ele aldıkları konularla çok az akademik kurumun başarabildiği farklılığı gösterebildiler. Ercüment Kuran'ın somut örnek olarak çalışmalarından ziyade akademik vizyonu ile açılan yoldan birçok akademisyen ülke geneliyle kıyaslandığında nitelik açısından farklılıklarını gösterdiler. Bahattin Yediyıldız, Ahmet Yaşar Ocak gibi isimler farklı alanlarda eserleri ve kendilerini takip eden öğrencileri

ve araştırmalarıyla Hacettepe Tarih bölümünü diğer tarih bölümlerinden farklı kılan özellikleri kazandırdılar.

1980-2000

1980 askeri darbesiyle beraber üniversiteleri tek merkez altında toplayan YÖK kuruldu. Yeni açılan üniversitelerde ilk kurulan bölümler arasında tarih bölümleri dikkat çekiyordu. Üniversite olarak kuruluşu önceki yıllarda olan ODTÜ ve Boğaziçi'nin ilk tarih bölümleri de bunlar arasındadır. Her ikisi de Türkiye'de hâkim geleneğin dışında bir tarih bölümü oluşturmuşlardır. 1980 sonrası açılan hemen hemen her üniversitenin ilk açtığı bölümlerin başında tarih bölümleri gelmiştir. 1980 darbesiyle beraber Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kurularak bünyesine Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun yanı sıra inkılap tarihi araştırmalarını üstlenecek Atatürk Araştırma Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi adlı yeni merkezler eklendi. Atatürk Kültür Merkezi'nin faaliyetleri ve yayınları Türk tarihi araştırmalarına dolaylı katkı sağlayacak niteliktedir. Ayrıca inkılap tarihi enstitü ve merkezlerinin sayısı da artırıldı. 1980'li yılların tarihçiliğimiz açısından önemli gelişmelerinin başında özellikle Osmanlı Tarihi üzerine yapılan araştırmaların önünü açacak ve kolaylık sağlayacak olan Devlet Arşivlerinde kapsamlı bir düzenlemeye gidilmiştir; arşiv uzmanı istihdamı ve arşivlerin tasnifi bulunmaktadır. Arşivlerde o günlerde başlatılan çalışmalar günümüzde arşivlerin dijital kullanımına giden yolun açılmasına da zemin hazırlamıştır. Günümüzde arşivi fiziki mekân olarak kullanmaya gerek kalmadan belgelere dijital ortamdan ulaşmak mümkün hale getirilmiştir. Devlet Arşivlerinin ayrıca tıpkıbasım, orijinal belge ve transkripsiyonu içeren bir yayın külliyatı da bulunmaktadır.

1950'lerden 1980'lere kadar daha çok popüler tarihçilerin ilgilendiği konular, 1984'te Tarih ve Toplum adlı yarı akademik nitelikli ve renkli kaliteli basım tekniklerinin kullanıldığı bir dergide işlenmeye başlamıştır. 1980'lerin ilk yıllarında yayını devam eden *Hayat Tarih* ve *Yüzyıllar Boyu* tarih dergileri dışında popüler tarih dergilerinin bir başka örneği bulunmamaktadır. *Tarih ve Toplum*'da özellikle sosyal tarih, gündelik hayatın tarihi, Türkiye'de azınlıklar, Ermeni sorunu, Kürtler gibi konular içeriğin dikkat çeken yanlarından. 1960'lı yıllarda uluslararası alanda Türkiye'ye baskı araçlarından biri haline gelen Ermeni sorunuyla ilgili önceki yıllarda üretilen metinlerin birçoğu, resmi veya devlet destekli ve savunma odaklı yaklaşımı izledi. Daha önce belirtildiği üzere tarih bölümü sayısı artmış, bunların arasına Boğaziçi ve ODTÜ tarih bölümleri de katılmıştır. Dönemin tarih araştırmalarında Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün dikkat çeken tarafı, Osmanlı klasik tarihini de içeren inkılap tarihi dışında tezlerin de yaptırılmış olmasıdır. Bu enstitüde lisansüstü öğretim gören birçok akademisyen için yeni açılan tarih bölümleri istihdam imkânı yaratmıştır.

Türk tarihçiliğinde tarihin farklı alanlarına yönelim ve üretimin esas ivme kazanması ise 1990'lı yıllarda olmuştur. Devlet arşivlerindeki düzenlemelerin önemli katkısının yanı sıra Sovyetler Birliği'nin dağılması da Türk Dünyası ve Balkan araştırmalarına yönelimde kolaylık sağlamıştır. 1990'lı yılların başında Türk Tarih Kurumu dışında üniversite dışı kurumsal tarihçiliğin merkezi haline gelen Türkiye Toplumsal ve Tarih Vakfı faaliyete başlamış kitap ve toplumsal tarih adlı dergisiyle tarihçilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu vakıf Türk tarihçiliğinin karakteristik özelliği haline gelen hâkim paradigmaların dışında bir alan açmıştır. Türk tarihçiliğinin genellikle uzak durduğu konular ve geleneksel metodolojinin dışında marjinal sayılabilecek konular ve yeni yaklaşımları Türkçe literatüre sokmuştur. Devlet Arşivlerinde 1980 sonrası düzenlemelerin mimarları arasında sayılan Hasan Celal Güzel'in politik ve bürokratik işlerden sıyrılıp *Yeni Türkiye* adıyla yayıncılığa başlaması, Türk tarihi araştırmalarına katkı sağlamıştır. *Türkler* ve *Osmanlılar* adıyla iki ansiklopedik eser yayınlayan Güzel'in *Yeni Türkiye* adlı dergisi birçok özel sayısını tarih makaleleriyle

oluşturmuştur. Türkiye genelini saracak yerel yayın atağı aynı zamanda yerel yönetimlerin güçlenmeye başladığını da göstermektedir. İstanbul Belediyesi tarih kaynağı niteliğinde İstanbul tarihi merkezli yayınlar yapmıştır. Yerel yönetimlerin yayıncılığı, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Dönümü münasebetiyle ülke genelinde yerel ve ulusal düzeyde yayın ve etkinlik sayısının artmaya başlaması, özel televizyonların yaygınlaşması ile artış göstermiş etkinlikleri televizyonlara da taşınmıştır. 1992'de açılan 19 üniversite için yurtdışına lisansüstü öğretim için gönderilen çok sayıda akademisyen bulunmaktadır. Yeni açılan üniversitelerin açtığı bölümler arasında tarih bölümleri ilk sıralardadır. Tarihe olan ilginin artması yayınevlerini de harekete geçirmiştir. 1990'lı yıllarda yükselen, farklı metodolojik yaklaşımlar ve konularla zenginleşen tarih ilgisi sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. Tarih, yerel yönetimlere kültür endüstrisi gibi faaliyetler yürütmesi ile siyasal ve toplumsal alanda görünürlüklerinin artırması için fırsat oluşturmuş, taşra üniversitelerinde yerel tarihe dair çok sayıda yayın üretilmiştir. 2000'li yılların sonundan itibaren her ilde açılan üniversitelerin ilk kurduğu bölümlerin arasında tarih bulunmaktadır. Bunlarda öncekilerin işlevine benzer şekilde yerel tarih konularında zaman zaman yerel yönetim iş birliğiyle birçok faaliyet yapılmasını ve yayının ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

2000-2023 Arası Yıllar

Türk tarihçiliğinde 2000-2023 arası gelişmeleri ele almak önceki seksen yılın bütünü, bir makale sınırları içinde incelemekten daha zor görünmektedir. Bundan dolayı bu kısım özet olarak geçilmek durumunda kalmıştır. 2000'li yıllardan itibaren uluslararası politikadaki gelişmeler, tarih bölümlerinin uluslararası sorunlar konusundaki yetersizliğini bu dönemde açık bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece bölge ve disiplinlerarası çalışmalara duyulan ihtiyaç ile kurumsallaşma ve yayınları artırmıştır. 1965'ten itibaren uluslararası politikada Türkiye'nin önüne konulan Ermeni Meselesi üzerine yayınlar, ele aldığımız dönemde nicelik olarak oldukça zengin bir literatür oluşturmuştur. Dikkat çeken konulardan biri de Kürt tarihi üzerine yayın sayısındaki artıştır. DTCF Felsefe Bölümünde erken tarihlerde başlatılan Bilim Tarihi araştırmaları özellikle İstanbul Üniversitesi ve IRCİCA gibi kurumlar vasıtasıyla sonraki yılları da etkileyecek kurumsal yapılaşma ve yayıncılıkla gittikçe yükselen bir biçimde sıçrama yapmıştır. Tarihçiliğimiz içinde dikkat çekici bir şekilde yükselen diğer bir alan da Askeri Tarih Araştırmalarıdır. Daha önce genellikle askerlerin ve askeri kurumların tekelinde görünen birçok konu, sivil ve asker akademisyenler tarafından açılan yeni mecradaki çalışmaların da etkisiyle, askeri tarihçiliği günün cazip alanlarından biri haline getirmiştir. Kültür tarihi çalışmalarındaki artışta bu dönemin göstergelerindedir. Tarih araştırmalarının merkezini Osmanlı tarihi oluştursa da araştırma konuları Osmanlı coğrafyasının bütününe doğru genişlemiştir. Türk dünyasının belirli coğrafyaları üzerinden yapılan romantik amatör araştırmaların yerini akademik çalışmalar almaya başlamıştır. 2000-2023 tarihleri arasında dikkat çeken diğer bir gelişme Türkiye'nin adeta yerel ve ulusal düzeyde sempozyum cennetine dönmesidir. Ortaya çıkan metinlerin bu sempozyumların maliyetiyle birlikte düşünüldüğünde nitelik açısından pek iç açıcı olduğu söylenemez. 2000-2023 yılında tarihe artan ilgi ve tarihçilik üzerinde etkisi itibarıyla belgesel, televizyon programları, dijital tarih çalışmaları ise makalemizin dışında tutulmuştur.

Sonuç

Bu makalede, Cumhuriyet Dönemi tarihçiliğimizin, Osmanlıya dayanan temelleri Cumhuriyetin 1930'lu yıllarının başına kadar olan süreciyle birlikte tarihsel arka plan olarak, günümüze kadar olan kısmı ise kronolojik dönemlere ayrılarak genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. 2000-2023 yılları tarihçilik, tarih yayıncılığı ve tarih ilgisi anlamında nicelik ve nitelik açısından çok yönlü gelişmelere sahne olmuştur. Ayrı bir makale konusu olabilecek bu kısmı özet olarak geçmek zorunda kaldık. Diğer kısımlarda da birçok eksik kalan hususlar bulunmaktadır. Ancak bir makale çerçevesinde mümkün olanı ifade etmeye çalıştık.

Türk Tarihi Encümeni mirasını, Türk Tarih Kurumuna devrettiğinde Türkiye'de yeni rejim ve bu rejimin inkılap idealinin tarihsel referanslarını oluşturacak kültürel bir seferberlik başlatılmıştı. İlk defa Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adıyla ortaya çıkan ve Tarih-i Osmanî

Encümeni'nin selefi olan Türk Tarih Kurumu varoluşunu, kuruluşundan itibaren yayıncılık, arkeolojik çalışmalar ve düzenli kongrelerle öne çıkan faaliyetlerinin dışında sınırlarını günümüzün burslarını da kapsayacak şekilde ve oldukça aktif bir şekilde sergilemiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş amaçlarından birisi kaynak ve külliyatlı eserlerin araştırmacılara kazandırılmasıydı. Henüz özel yayınevlerinin yeterince gelişmediği dönemlerde Türk tarihinin kaynaklarının ve telif eserlerinin yayımlanmasında öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Bu yöndeki işlevini hala sürdüren Türk Tarih Kurumu'nun, tarih yayıncılığındaki gelişmelere uyum sağlama ve misyonuna uygun eylemler sergileme konusunda köklü kurumsal yapısı ve maddi imkânlarına rağmen yeterli olduğu söylenemez. Resmi kurum hüviyeti, hızla değişen yayıncılığın dinamizmi karşısında değiştirilmesi zor mevzuatların statikliğiyle hareket edilmesi, yayıncılık konusundaki faaliyetlerinin, zamanın ruhuna uyumlu hâle gelmesinin önüne geçmektedir. Benzer uygulamalar ile Üniversite yayıncılığı da süreli yayınlar dışında başarısız olmuştur.

Bir bakıma bilginin sevk ve idaresini yapmakla yükümlü olan üniversitelerin, bilim konusunda dâhi düşünsel yeterliliği olmayan yöneticileri ile yukarıda bahsedilen türden faaliyetleri yürütme konusunda sorunlar yaşayacağı gün gibi aşikârdır. Türk matbuatının tarihsel sürecine bakıldığında devlet matbaası şeklinde ortaya çıkan tarih araştırmaları günümüzde artık çok sayıda özel yayınevinin katkıda bulunduğu bir görüntüye sahip olmuştur. Yapılan yayınların büyük bir kısmı, yazılı kaynaklara ulaşılabilmesinden dolayı doğal olarak Osmanlı tarihiyle ilgili olup önceki yılların, tarih yazıcılığının Türkiye ve Türk merkezli olduğu eleştirilerini yanıltacak şekilde yeni ufuklara açılmış durumdadır. Modern tarihçiliğin gelişiminde milliyetçiliğin rolü elbette görmezlikten gelinemez. Ulus devlet formuna uygun her ülkede alan, öncelikle kendi siyasal ve tarihsel coğrafyasının sınırlarındaki tarihten sorumlu olmuştur. Tarih bölümlerindeki öğretim önceliği de milli tarih müfredatına verilmiştir. Günümüz Türkiye'sinde tarih bölümü sayısı yüz elliye bulmuştur. Bu sayı neyin göstergesidir? Tarihi sevmenin mi?, kolay okumanın mı?, tarihe dair üretimin çokluğunun mu?, üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Lisans ve lisansüstü müfredatı, ağırlıklı Osmanlı tarihi olan tarih bölümlerinde bir bakıma kaynak dil bağı ve teknik altyapı zorunlu ders, Osmanlıca ile kurulmaktadır. Burada pek dile getirilmeyen bir ironi görünmektedir. O da öğretim üyesi kadrolarında Osmanlı tarihi ihtisasını işaret eden bir anabilim dalının olmamasıdır. Bu durum sadece Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti anabilim dalıyla kırılabilmıştır.

Üniversitelerdeki tarih bölümü fazlalığı ile esas olarak öğretime odaklanılması açık olduğu hâlde, bir bakıma sınav sonucunda en kolay girilebilecek bölümlerden biriyle istihdam kavramının iktisadi anlamının dışında bir nevi sosyal politikayla anlam kazanan bir "öğrenci istihdamı" yaratılmış oluyor. Üniversitelerde kariyer ve kadro odaklı talepler, akademisyene, "kaç puanlıksın" şeklinde karikatürize sorularla karşılaşacağı bir alan oluşturmuştur. Üniversiteler, bünyelerinde adı olan kendi olmayan araştırma merkezleri, enstitüler ve kütüphaneler, her ne kadar kurumuyla ve kavramıyla ilişkileri bakımından düşünsel zafiyetlere sahip olsalar da, tarihçiliğimizin geldiği nokta görmezlikten gelinemeyecek kadar geliştiği ile yeniliklere açık olduğu söylenebilir. Bunun ilgili kurumlardan ziyade bireysel çabaların ürünü olduğu da görünmektedir. Zamanın ruhuyla bağdaşmayan merkez-taşra ayırımlarına rağmen taşradaki birçok üniversitede tarihçiler birçok farklı alanda kayda değer ürünler vermektedir. Devlet merkezli tarihten insana dair her konunun ele alındığı tezler, makaleler, kitaplar yazılmaktadır. Yüz sene önce "biz de müverrihler" adıyla küçümsenerek yapılan konuşmalardaki şikâyetler konusunda haklı kısımları dışında değişen bir şey yok. Yüz sene önce tarihçilere yöneltilen yerli yersiz eleştirilerin bir kısmını, hâlâ devam ettirmek isteyenler bulunmaktadır. Türkiye dışında Türk tarihini ilgilendiren çalışmalar, büyük ölçüde Türkçeye tercüme edilmektedir. Son olarak; bilginin sevk ve idaresi konusundaki eleştirilerimizin, mevcut potansiyel ve zamanın yönetilmesi konusundaki kifayetsizlikten kaynaklı zihinsel yorgunluğa neden olmasına dönük olduğunu söylemeliyiz.

Velhasıl, Türkiye’de yüzyıllık tarih araştırmalarının ve tarihçilik tecrübesinin, oluşturduğu birikim takdire şayandır; fakat nicelik ve nitelik açısından Türk tarihiyle mütenasip bir üretim ve durumdan bahsetmek için de henüz erkendir. Burada adı geçmeyen, özellikle belirli bir yaş grubundan daha birçok tarihçinin tarihçiliğimize katkısı zikredilebilirdi. Ancak burada konunun özünden uzaklaşıp makale sınırlarının ötesine geçmemek için bir seçim yapmak zorunda kalınmıştır. Benzer durum bazı kurumlar, tarihçiliği etkileyen düşünce akımları, siyasal ve toplumsal yapı ve araştırma konularının çeşitlenmesiyle ilgili yeterince üzerinde durulmamasının nedenleri arasındadır.

Kaynaklar

“Fetih Töreni” *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1949.

“Fetih Töreni”, *Vatan*, 29 Mayıs 1950.

13-15 Kasım 1975, Hacettepe Üniversitesi Rektörlük Salonu Ankara (1977), Ankara: Felsefe Kurumu Yayınları.

Alaslan Funda ve Ahmet Şimşek (2013), “Tarihyazımı, Metodolojisi ve Felsefesiyle İlgili Türkçe Eserler Bibliyografyası”, Cilt 2, Sayı 2, 129-191.

Baş, Fatih (2023) “Fahri Belen: Asker, Siyasetçi ve Askerî Tarihçi”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 4, No: 1, s. 47-50.

Birinci Türk Tarih Kongresi (1932), Ankara: Maarif Vekâleti.

Cahun, Léon (1896), *Introduction a l’Histoire de l’Asie*, Paris: Armand Colin Editeurs.

Cahun, Léon (1316-13), *Türk Tarihi*, II c., çev. Necib Asım (Yazıksız), İstanbul: Dârü’t-Tıbaatü’l-Âmire.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler (2011), Ankara 18-20 Mart 2010, ed. Mehmet Öz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ersanlı Behar, Büşra (2021), *İktidar ve Tarih*, İstanbul: İletişim Yayınları.

I. Türk Neşriyat Kongresi (1939), Ankara: Maarif Vekâleti Yayınları.

Guignes, Joseph de (1756-1758), *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongoles et autres Tartares Occidentaux*, Paris.

Guignes, Joseph de *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Tatarların Tarih-i Umûmîsi*, çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul: Tanin Matbaası, Yeni Matbaa, 1923-1925 Mustafa Celâleddin Paşa, *Les Turcs Anciens et Modernes*, İstanbul, 1869.

Karukuş, Sadık Emre ve Murat Babuççuoğlu, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, TOBB Yayınları, 2017.

Oral, Mustafa (2006), *Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Asil Yayın: Ankara.

Örik, Nahid Sırrı, “Fatih Sultan Mehmed Han ve İstanbul’un Fethi’nin 500. Yıldönümü” *Tarih Dünyası*.

Özcan, Ahmet, (2011), *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan, Ahmet, “Tarih Yazarların Yazılmayan Hayatları”, *Türk Yurdu*, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1172> (e.t. 16.12.2023).

Rasim, Ahmet (1326), *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi I-IV*, İstanbul: İkbâl Matbaası.

Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu Bildiriler, ed. Abdulkadir Yuvalı, Fırat Üniversitesi 21-26 Mayıs 1984, Elâzığ.

Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu (2022), haz. Ayşe Bedir-Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yazgan, Mikdat, (2023), *Tarih-i Osmani Encümeni*, İstanbul: Çınaraltı Yayıncılık.

Yinanç, Mükrimin Halil (1953), "500. Yılında Fetih ve Fatih", *Aydabir*.

Elektronik kaynaklar

URL-1: Tarih Yazımı Çalıştayları için bkz. <https://www.tarihyazimi.org/> (e.t. 16.12.2023).

URL-2: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihyazimi/issue/43330> (e.t. 16.12.2023).

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/milli-tetebbular-mecmuasi>